Outi Veivo, Teppo Jakonen, Päivi Laine & Saija Merke (toim). Kieli avaimena muuttuvaan maailmaan. Språk som nyckel till en föränderlig värld. Language as a key to a changing world. AFinLAn vuosikirja 2025. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja n:o 82. Jyväskylä. s. 45–73.

Kaarina Hippi
Tampereen yliopisto

Johanna Vaattovaara
Tampereen yliopisto

Kansanlingvistiikasta kansalaislingvistiikkaan: kielikäsitystutkimusta reflektiivisen kanssatutkimuksen keinoin

Nostot

- Kanssatutkimus mahdollistaa akateemisten tutkijoiden ja muiden osallistujien dialogin ja keskinäisen oppimisen kielellisiä ilmiöitä koskevasta ajattelusta.
- Prosessimaisessa työskentelyssä päästään tekemään näkyväksi kielikäsityksiin liittyviä ristiriitoja ja kielikäsitysten eri ulottuvuuksia.
- Kielikäsitysten kanssatutkiminen voimaannuttaa osallistujia ja tuottaa syventävää tietoa kielenkäyttäjille relevanteista käsityksistä.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstract

This methodological article deals with a sociolinguistic co-research project exploring social awareness of linguistic variation and change, in collaboration with academic researchers, student assistants and lay participants. Co-research was applied in four co-study contexts of which two were organized as single workshops, two in the form of courses. The article concentrates on the latter ones involving high schoolers with varying language backgrounds and adults with also varying professional backgrounds. The article reviews the epistemological and theoretical starting points for co-researching of approaches to language and 'language regard' (Preston 2011, 2013) in this collaboration. The focus of the article is twofold: First, the methodology of the co-research practice based on principles of Citizen Science (CS) is presented. Second, since personal relevance is one of the important principles of CS, we address co-researchers' experiences and feedback of the co-research process and the overall collaboration.

Keywords: language regard, language ideologies, co-research, citizen science
Asiasanat: kielikäsitykset, kieli-ideologiat, kanssatutkimus, kansalaistiede

1 Johdanto

Kielitietoisuutta ja kielikäsityksiä on tutkittu eri tutkimusperinteiden piirissä jo yli sadan vuoden ajan, kun mukaan luetaan varhaiset kansan käsityksiä koskevat tutkimukset (suomen osalta esim. Ojansuu 1908). Soveltavan kielentutkimuksen alalla kielitietoisuustutkimuksen (*Language Awareness*) valtavirta on keskittynyt erityisesti kielten opetuksen ja oppimisen kenttään (Handford ym. 2019; Kalaja ym. 2018; ks. myös jo Dufva ym. 1996). Suomessa kielikäsitystutkimus on suomea koskevan sosiolingvistiikan piirissä selvimmin profiloitunut maallikoiden murrekäsitystutkimukseksi, kansandialektologiaksi, joka on 1980-luvulla syntyneen kansanlingvistiikan (*Folk Linguistics*) alalaji (Niedzielski & Preston 2000; Mielikäinen & Palander 2014).

Tässä artikkelissa esittelemme uudentyyppistä sosiolingvististä, osallistuvaa kansalaistieteellistä kielikäsitystutkimusta, jonka tavoitteena on kaikkien osapuolten oppiminen ja valmius käsitysten muuttamiseen tai monimuotoistamiseen. Kansalaislingvistiikalla on osin samoja tavoitteita kuin modernilla kansanlingvistiikalla, jonka perinne on jo vakiintunut; kansanlingvistiikan juuret ovat 1900-luvun alkupuoliskolla kehittyneessä kansandialektologiassa (Preston 1999; Long & Preston 2002). 1980-luvulla kansanlingvistiikka kehittyi täydentämään 1960-luvulta saakka harjoitettua sosiaalipsykologista kieliasennetutkimusta, jossa painopiste on ollut kielenkäyttäjien tiedostamattomien asenteiden tutkimisessa yleensä kokeellisin ja usein kuuntelunäytteisiin perustuvin menetelmin (Lambert ym. 1960; ks. myös Kristiansen 2020). Kansanlingvistiikka on keskittynyt kielenkäyttäjien tietoisiin (*overt*) käsityksiin ja metakielelliseen tietoisuuteen lähtökohtanaan kielenkäyttäjien omat lähestymistavat kielelliseen vaihteluun (ks. esim. Preston 1996; Niedzielski & Preston 2000).

Tavoite kehittää tutkimusta kielenkäyttäjien käsityksistä lähtevästi yhdistää kansanlingvistiikkaa ja kansalaistieteellistä (sosio)lingvistiikkaa (*Citizen Linguistics*, *Citizen Sociolinguistics*). Kansanlingvistiikasta kansalaislingvistiikka eroaa kuitenkin olennaisella tavalla, sillä viimeksi mainitussa kielenkäyttäjät otetaan mukaan tutkimuskumppaneiksi siinä, missä kansanlingvistinen traditio on asemoinut kielenkäyttäjät perinteiseen tapaan tutkittaviksi tai informanteiksi. Termiä *Citizen Sociolinguistics* on tosin toisinaan käytetty (esim. Rymes & Leone 2014) viittaamassa tutkimukseen, joka on luonteeltaan kansanlingvististä eikä kielenkäyttäjiä kansalaistieteellisiin kriteereihin perustuvasti osallistavaa (ks. ECSA 2015; Heigl ym. 2020). Itse määrittelemme kansalaistieteellisen sosiolingvistiikan kansalaistieteen yleisten periaatteiden lähtökohdista, joiden mukaan kansalaistieteellisessä lingvistiikassa on kyse kielentutkijoiden ja kielitieteen ulkopuolisten osallistujien välisestä yhteistyöstä (ks. esim. Svendsen 2018; Svendsen & Goodchild 2024). Viittaamme tässä artikkelissa esittelemäämme osallistuvaan tutkimustapaan synonyymisesti myös käsitteellä *kanssatutkimus* (Kulmala ym. 2023). Kanssatutkimuksessa kulmakivenä on moninäkökulmaisuuteen pyrkivä tutkimuksellinen ote, jossa "tutkimukseen osallistuviin ihmisiin suhtaudutaan oman elämänsä asiantuntijoina ja tasavertaisina tutkimuskumppaneina" (Kulmala ym. 2023: 11; vrt. myös Svendsen & Goodchild 2024). Kaikki kansalaistiede ei ole edellä kuvatun kaltaista kanssatutkimusta, vaan toisinaan kansalaistiede on painopisteeltään enemmän aineistojen keruuseen osallistavaa (Purschke 2021; Soukup ym. 2023). Kanssatutkimuksen ymmärrämme kuitenkin kansalaistieteen yhdeksi muodoksi, jossa korostuvat vertaisuus, dialogisuus ja yhteistoiminnallisuus (ks. myös Rättilä ym. 2023).

Sosiolingvistinen kanssatutkimus voidaan nähdä jatkumona paitsi kansanlingvistiikan traditiolle myös niille havainnoille, joita Dufva ym. (1996: 66) tekivät jo 1990-luvulla kielenkäyttäjien kielitietoisuutta tutkiessaan: he havaitsivat, että henkilö saattoi hiukan muuttaa käsityksiään sitä mukaa, kun hän tuli enemmän tietoiseksi jostakin ilmiöstä tai kuuli toisten käsityksiä samasta aiheesta. Jo tällöin esitettiin havainto, että tutkimustilanteissa hyötyvinä eivät olleet vain tutkijat vaan että myös tutkimukseen osallistuneet haastateltavat kokivat ryhmäkeskustelun ja haastattelut avartavina.

Tässä artikkelissa esittelemme Arkisuomien kielitietoisuudet ja muutos -hankkeen[1] kanssatutkimusta, jonka tavoitteena on tutkia erilaisia lähestymistapoja kieleen, tehdä kielikäsityksiä näkyväksi yhdessä ja pohtia niihin liittyviä kysymyksiä sekä akateemisen tutkimustiedon valossa että kanssatutkijoiden omista kiinnostuksenkohteista lähtien. Hankkeen kansalaistieteellisiä lähtökohtia esittelemme tarkemmin luvussa 2.

Perimmäisenä tavoitteenamme on tarkastella kanssatutkimuksen potentiaalia sosiolingvistisen kielikäsitystutkimuksen kehittämisessä. Artikkelimme on tästä syystä

1 Hanketta rahoittaa Koneen Säätiö 2023–26. Lisätietoa Arkisuomet-hankkeen verkkosivuilla: https://research.tuni.fi/arkisuomet/.

painopisteeltään metodologinen[2]. Keskitymme esittelemään kanssatutkimuksellista toimintamalliamme sekä tarkastelemaan sen puitteissa käytyihin keskusteluihin sekä kanssatutkijoiden itsenäisiin reflektioteksteihin perustuen, miten osallistujat ottivat rooliaan kanssatutkijoina ja mitä henkilökohtaisesti merkityksellistä he kokivat saaneensa tästä osallistumisestaan. Kysymys on kansalaistieteen kehyksessä olennainen.

Seuraavassa määrittelemme hankkeemme avainkäsitteen, *kielikäsitykset,* ja kontekstoimme hankkeen tieteellisiin kehyksiinsä (luku 2). Kanssatutkimuksellista toimintamalliamme esittelemme luvussa 3. Toiminnan kulmakivenä on ollut prosessimainen työskentely, jonka avulla on tuettu niin yhteistä kuin itsenäistäkin reflektiota. Valotamme esimerkein, miten akateemisten tutkijoiden ja kanssatutkijoiden välisen yhteistoiminnan keinoin päästiin kiinni akateemisen tutkimuksen näkökulmasta kiinnostavasti kielikäsitysten jakamiseen ja pohdintaan sekä myös kielikäsitysten eri ulottuvuuksiin. Luvussa 4 keskitymme tarkastelemaan tutkimusyhteistyötä kanssatutkijoiden näkökulmasta. Tässä artikkelissa kirjoittajina ovat akateemiset tutkijat, mutta tarkastelemme kanssatutkijoiden kokemuksia tutkimusympäristöissä käytyjen kanssatutkimuskeskusteluiden sekä toiminnan päätteeksi käytyjen palautekeskusteluiden ja kanssatutkijoiden itsenäisten reflektiotekstien avulla. Lopuksi (luku 5) kokoamme vielä kanssatutkimuksen antia sosiolingvistisen kielikäsitystutkimuksen ja samalla myös kansalaislingvistiikan kehittämisen kentälle.

2 Kielikäsitystutkimus kanssatutkimuksen keinoin

Seuraavassa määrittelemme aluksi (2.1), mitä tarkoitamme kielikäsityksillä. Sen jälkeen (2.2) esittelemme tutkimushankkeemme kansalaistieteellisiä lähtökohtia ja kontekstoimme sen sekä sosiolingvistiseen kielikäsitystutkimukseen että kansalaistieteelliseen kehykseen.

2.1 Kielikäsitykset

Kielikäsityksiä ja sen lähikäsitteitä (kuten kielitietoisuus, kieliasenteet ja kieli-ideologiat) on tutkimuksissa määritelty eri tavoin ja tarkkuuksin kulloistenkin tutkimuksellisten painopisteiden ja myös tutkimusperinteiden mukaan. Arkisuomien kielitietoisuudet ja muutos -hankkeessa (tuonnempana: Arkisuomet) olemme lähteneet kielikäsitysten määrittelyssä liikkeelle amerikkalaisen sosiolingvistin, kansanlingvistiikan pioneeri Dennis R. Prestonin holistisesta määritelmästä *language regard* (2011, 2013), joka

2 Kiitämme lämpimästi molempia anonyymejä arvioijia erinomaisen hyödyllisistä ja inspiroivista kommenteista käsikirjoitukseen. Kriittisten, paneutuneiden palautteiden avulla olemme kehittäneet käsikirjoitusta ja kirkastaneet myös ajatteluamme.

pitää sisällään niin kieltä koskevat asenteet, uskomukset, kielellisiin tuotoksiin liittyvät havainnot ja reaktiot kuin kieli-ideologiatkin. Kielikäsitystutkimuksessa sovelletun terminologian suomentaminen on haastavaa, mutta vapaasti suomennettuna tämä kattotermi voidaan suomentaa *kielikäsityksiksi* tai *kokonaisvaltaiseksi kielikäsitykseksi* (Vaattovaara 2023) kattaen Prestonin määritelmän tavoin niin tiedostamattomat kuin avoimesti esiin tuodut käsitykset kielestä sekä kielitietoisuuden eri muodot ja tasot. Holistinen määritelmä kattaa sekä sosiaalisen että kognitiivisen ulottuvuuden. Kaikki kieleen liittyvät havainnot ja uskomukset eivät ole luonteeltaan evaluoivia, mistä syystä kieliasenteen käsite ei sovellu kattamaan koko tutkimuskohdetta. (Preston 2011, 2013, ks. myös Preston 1996.)

Prestonin holistisen määritelmän pohjalta kielikäsitykset voidaan ymmärtää jatkuvassa, syklisessä liikkeessä olevana merkitys- ja uskomussysteeminä, jonka puitteissa kielelliset valinnat tulevat tuotetuiksi ja tulkituiksi. Tämäntyyppistä ajattelutapaa vastaa myös niin kutsutussa kolmannen aallon sosiolingvistiikassa vakiintunut ymmärrys kielellisestä variaatiosta sosiaalisesti semioottisena systeeminä (Eckert 2008, Johnstone 2016). Sosiolingvistiikan tuoreimmissa perinteissä on ammennettu lingvistisen antropologian piirissä kehitettyjä teorioita, etenkin Michael Silversteinin (2003) indeksisten järjestysten teoriaa, jonka avulla voidaan jäsentää kielellisten valintojen taustalla vaikuttavaa sosiaalista merkityksenmuodostusta ja sen dynaamista luonnetta.

Tätä dynaamista systeemiä sosiolingvistinen hankkeemme pyrkii lähestymään kielenkäyttäjien maailmasta lähtevästi, yhteistoiminnallisen kielikäsitystutkimuksen keinoin. Tällöin operoidaan kielikäsitysten eri ulottuvuuksilla (ks. kuvio 1), joita pyrimme tavoittamaan, ymmärtämään ja myös yhdessä kanssatutkimuksen keinoin työstämään eli kriittisesti tarkastelemaan, miten puolin ja toisin voidaan syventää ymmärrystämme kielikäsityksistä. Taustaoletuksena on, että kielikäsityksiin sen laajassa merkityksessä on pääsy ennen kaikkea metakielen ja metapragmaattisen kommentoinnin avulla (Jaworski ym. 2004).

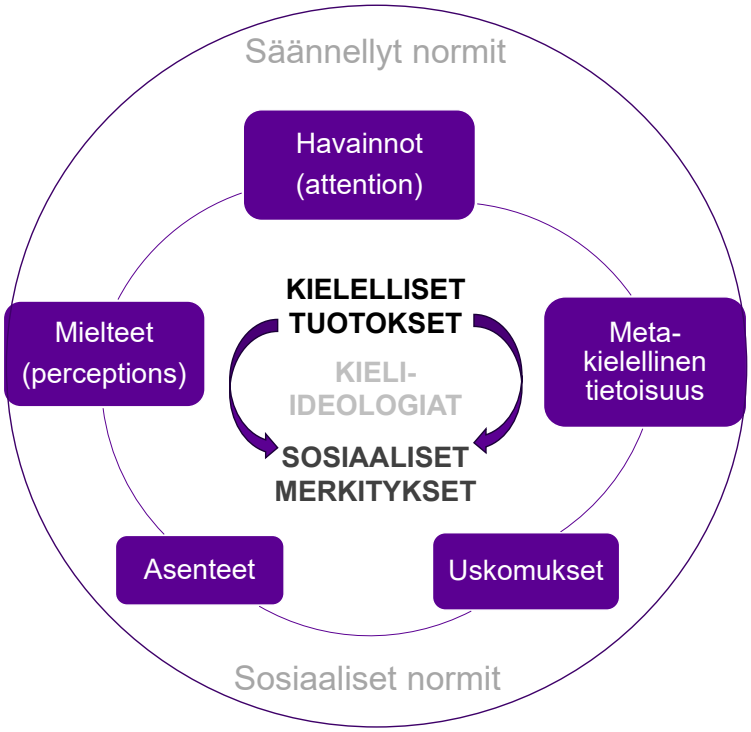

KUVIO 1. Kielikäsitykset kokonaisvaltaisesti käsitettynä.

Kieli-ideologiat voidaan nähdä kielikäsitysten eräänlaisena ytimenä. Suhteessa lähikäsitteisiinsä kieli-ideologiat voidaan ymmärtää kielikäsitysten syvärakenteina, luonnollistuneina käytänteinä (*self-evident ideas*; Woolard & Schieffelin 1994) tai sosiaalisia ja kielellisiä suhteita koskevana kulttuurisena järjestyksenä (Irvine 1989). Kieli-ideologiat ovat usein tiedostamattomampia kuin normit. Säänneltyjä, Kielitoimiston määrittelemiä oikeakielisyysnormeja otetaan haltuun kouluopetuksen tuella. Usein normit mielletään kapeasti säännöiksi, mutta normien käsittäminen yksinomaan sääntöinä edustaa kapeaa normikäsitystä (Bartsch 1987; Piippo 2012). Kielenkäyttäjä sosiaalistuu lapsuudestaan lähtien ja elämänsä aikana omissa toimintayhteisöissään mittaamattoman moniin sosiaalisiin tai ”luonnollisiin normeihin” (Karlsson 2009), jotka rakentuvat ja muokkautuvat vuorovaikutuksessa. Kielen käyttöön, sen vaihteluun sekä kielen käyttäjiin liittyvät asenteet ja uskomukset vaikuttavat siihen, millaisiin kielellisiin aineksiin omassa ympäristössään kielenkäyttäjän huomio kiinnittyy tai on kiinnittymättä. Kielikäsitykset rakentuvat ja muokkautuvat niissä normatiivisissa ja kieli-ideologisissa kehyksissä, joiden puitteissa kielenkäyttäjä yhtäältä päivittäin eri tilanteissa luovii ja joita jokainen kielellinen teko myös vakiinnuttaa tai uusintaa.

Esimerkiksi pohjoispohjalaisessa pikkukylässä syntynyt suomalainen ja eteläsuomalaisessa kaupunkikeskuksessa arkeaan elävä, suomea toisena kielenään käyttävä elävät keskenään todennäköisesti hyvin erilaista kielellistä arkea, mutta yhtä todennäköisesti molempien kielikäsityksiä jossain määrin ohjaavat käsitykset (suomen) kielen standardinormeista ja siitä ideologisesta ymmärryksestä, että kielet ovat toisistaan erillisiä ja niiden sekoittaminen on kyseenalaista (Hippi & Vaattovaara 2025).

Kielikäsitysten eri ulottuvuuksia tutkimuskohteena ei aina ole mahdollista eikä mielekästäkään pyrkiä erottelemaan toisistaan. Käytännössä ulottuvuudet ovat keskenään usein limittyviä ja toisiinsa kietoutuneita, mutta kielikäsitysten ulottuvuuksien jäsentäminen auttaa kanssatutkimusympäristöissä ilmenevien metakielellisten ja -pragmaattisten käsittelyiden tarkkaa erittelyä ja analyysiä.

Kanssatutkimustoiminnassamme olemme pyrkineet rakentamaan ympäristön, jossa kaikille osallistujille tarjoutuu mahdollisuus tuoda esiin kielikäsityksiään ja oppia niistä kaikkien eri osallistujien lähtökohdista. Tutkijoina olemme pyrkineet tarjoamaan kanssatutkijoille sellaisia tieteellisiä tarttumapintoja, joiden avulla heidän olisi mahdollista tutkia omia kielikäsityksiään arkista pintatasoa syvällisemmin. Vastaavasti pyrimme itse akateemisina tutkijoina syventämään ymmärrystä siitä, millaiset kielikäsitykset kielenkäyttäjien arjessa ovat relevantteja. Selvitämme, millaista heidän metakielellinen tietoisuutensa on ja millaisia kielikäsityksen ulottuvuuksia, kuten mielteitä (*perceptions*)[3], keskusteluissa nousee esiin.

2.2 Kansalaistiede ja kansalais(sosio)lingvistiikka

Kielitieteellisessä kanssatutkimuksessamme on siis kyse tutkimustoiminnasta, joka mahdollistaa osallistujille perinteisestä poikkeavia rooleja ja antaa heille myös mahdollisuuksia vaikuttaa tutkimuksen sisältöön ja kulkuun. Kanssatutkimus edustaa uudempaa kerrostumaa sosiolingvistisen kielikäsitysten ja -asenteiden tutkimuksen perinteissä, joissa kielikäsityksiä on tutkittu monenlaisin suorin ja epäsuorin menetelmin, aina kokeellisista reaktiotehtävistä haastatteluihin, kyselyihin ja niihin toisinaan kytkettyihin kuuntelutesteihin. Tutkimusasetelmissa on selvitetty milloin avoimia käsityksiä, milloin piiloisia asenteita ja milloin molempia. (Ks. esim. Kristiansen 2020; Mielikäinen & Palander 2014; Halonen & Vaattovaara 2017; Kurki 2018.)

Tähänastisia kielikäsitystutkimuksia yhdistää ensinnäkin se, että tutkimuksiin osallistujat ovat asemoituneet ennen kaikkea informanteiksi. Lisäksi kielen ammattilaiset on pääsääntöisesti pyritty rajaamaan osallistujajoukon ulkopuolelle, ellei tutkimus erityisesti ole kohdistunut kielityöläisten kielikäsityksiin (esim. Saviniemi

3 Mielteitä (*perceptions*) on sosiolingvistiikassa määritelty eri tavoin ja erilaisista lähtökohdista (vrt. esim. Vaattovaara 2009; Campbell-Kibler 2010; Preston 2011). Mielteellä tarkoitamme tässä havaintoihin tai kielitietoon perustuvia assosiaatioita, jotka voivat liittyä esimerkiksi vaihtelunalaisiin kielenpiirteisiin (esim. *minä* mielletään yleiskieliseksi, *mä* kaupunkipuhekieliseksi jne.).

2015; Vaattovaara & Syrjä 2020). Arkisuomet-hankkeessa tehtävässä kielikäsitystutkimuksessa molempia periaatteita on haluttu ravistella: mukaan on kutsuttu kaikenlaisia osallistujia koulutustaustasta riippumatta, ja osallistuminen on tarkoittanut kaikille mahdollisuutta ottaa aktiivisia rooleja tutkimusympäristössä ja vaikuttaa tutkimuksen kulkuun ja sisällöllisiin valintoihin.

Kansalaistieteellisiin tieteenalarajat ylittäviin periaatteisiin (ECSA 2015) kiinnittyvä kansalaislingvistiikka on menetelmällisiltä ja eettisiltä käytänteiltään kielentutkimuksessa vielä uutta, vaikkakin viime vuosina yleistynyt niin variationistisessa kuin soveltavassakin kielentutkimuksessa (ks. esim. Svendsen 2018, Purschke 2021; Soukup ym. 2023; Molek-Kozakowska & Laihonen 2024; Szabó ym. 2025). Myös käsillä oleva hanke pohjaa kansalaistieteen yleisiin periaatteisiin. Näitä ovat muun muassa tieteen avoimuus ja demokratia sekä pyrkimys sellaisen tiedon tuotantoon, johon on mahdotonta päästä ilman dialogia tieteentekijöiden ja perinteisessä mielessä tutkimuksen kohteiden välillä (ECSA 2015; Heigl ym. 2020, 2025). Tärkeä periaate on myös, että jokainen osallistuja voi kokea osallistumisensa henkilökohtaisesti merkityksellisenä ja voi omien toiveittensa mukaan saada omistajuutta ja myös julkista tunnustusta osallistumisestaan tutkimusprosessiin.

On huomattava, että sosiolingvistiikan piirissä on tehty osallistuvaa etnografista tai etnografisesti orientoitunutta tutkimusta kansalaistieteellisessä hengessä ilman, että sitä on nimitetty kansalaistieteelliseksi tutkimukseksi (ks. esim. Lehtonen 2021; Bradley & Pöyhönen 2024). Samoin on huomattava, että perinteiseenkin sosiolingvistiseen, keskustelunomaiseen haastattelututkimukseen osallistuminen voi tarjota osallistujilleen merkityksellisiä kokemuksia ja mahdollisuuksia reflektioon (ks. esim. Lehto 2018; Hippi ym. 2020). Kanssatutkimus vie tätä suuntaa eteenpäin kehittämällä kielikäsitysten tutkimisen prosessimaisuutta ja syvällisempää dialogia erilaisten osallistujien kesken (luku 3). Olennainen elementti kansalaistieteessä on myös akateemisten tutkijoiden kanssatutkijoille antama palaute sekä kanssatutkijoiden tekemä (itse)arviointi ja heidän antamansa palaute kanssatutkimuskokemuksestaan (luku 4).

Tavanomaiset tieteen eettiset periaatteet luonnollisesti koskevat myös kanssatutkimusta, vaikkakin monia yksityiskohtia joudutaan pohtimaan ja soveltamaan. Perinteisesti tutkimuksissa osallistujien henkilöys on peitetty julkaisuissa ja esitelmissä, mutta tällaisen tutkimuksen hyvät käytänteet ja nykyinen tietosuojalainsäädäntö (GDPR) tuottavat päänvaivaa kanssatutkimuksessa, jossa tieteen ulkopuolisille osallistujille halutaan turvata mahdollisimman tasaveroinen kumppanuus tutkimuksessa. (Rättilä ym. 2023: 60–61; Tauginienė ym. 2021.)

Dennis R. Preston on todennut (2018: 384), ettei [kansan] käsityksiin voi vaikuttaa, jollei niistä ole tietoa. Kuten edellä jo todettiin, kansalaistieteellisessä tutkimuksessamme tavoitteena on kaikkien osapuolten oppiminen ja valmius käsitysten muuttamiseen tai monimuotoistamiseen. Tässä tavoitteenamme ei niinkään ole kansan valistaminen kuin ymmärtävään otteeseen pyrkiminen (ks. tarkemmin lukua 3).

Kansalaistieteellisessä toiminnassa tutkijan vastuulla on luoda konteksti ja puitteet yhteistyölle. Arkisuomet-hankkeessa yhteistyötä erilaisten kielenkäyttäjien kanssa on tehty erityyppisissä formaaleissa koulutuksissa, joita olemme nimittäneet innovatiivisiksi oppimisympäristöiksi. Määritelmä viittaa siihen, että toiminta rakentuu tutkijoiden tarjoamille sytykkeille mutta jättää mahdollisimman paljon tilaa osallistujalähtöiselle muokkautuvuudelle ja mahdollisuudelle työstää omia ajatuksiaan ja reflektoida kielellisiä kokemuksiaan prosessimaisesti. Kaikki osallistujat asemoituvat tilanteissa sekä oppijoiksi että tutkijoiksi.

3 Kanssatutkimuksellinen toimintamalli

Ennen keskittymistä kanssatutkijoiden kokemusten ja palautteiden näkökulmaan (luvussa 4) kuvaamme toimintamalliamme tarkemmin. Aloitamme sen käytännön periaatteiden, prosessimaisen luonteen ja vuorovaikutustoiminnan kuvaamisesta (3.1), minkä jälkeen tarkastelemme lähemmin *sanatehtäväksi* nimittämäämme tehtävään liittyvää työskentelyä (3.2).

3.1 Kanssatutkimusympäristöt

Olemme tutkineet kielikäsityksiä kaikkiaan neljässä kontekstissa: kahdessa muutaman tunnin mittaisessa työpajassa sekä kahdessa pitkäjänteisemmässä, kurssimuotoisessa kanssatutkimusympäristössä, joiden toimintamallien esittelyyn tässä keskitymme. Sivuamme myös ensimmäistä työpajaa, sillä se toimi tässä artikkelissa esimerkkinä olevan sanatehtävän pilotointina. Tämä työpaja toteutettiin Outokummussa, jossa kolmeen eri tallennustuokioon osallistui lukiolaisia ja eläkeläisiä. Kurssimuotoisista toteutuksistamme toisessa osallistujat olivat pääosin maahanmuuttajataustaisia aikuisia, toisessa eri puolilla Suomea asuvia lukiolaisia, joista joillakin oli monikielinen tausta. Ensiksi mainittu kanssatutkimuskurssi toteutettiin yhteistyössä Helsingin työväenopiston kanssa kurssina *Kielikokemukset yhdessä tutkimuksen keinoin*, jälkimmäinen, Kielitiede-TET, Zoomitse.

Toimintamallimme kurssimuotoisissa toteutuksissa on perustunut pääosin yhteistoiminnallisiin, prosessimaisesti edenneisiin käytänteisiin, joiden esittelyn yhteydessä esittelemme myös toteutuksia osallistujineen. Kurssimuotoisten toteutusten suunnittelussa olemme hyödyntäneet paitsi kansalaistieteen yleisiä periaatteita myös väljästi ottaen Tutkivan käytännön periaatteita (*Exploratory Practice*, EP, esim. Hanks 2019, suomennos Korhonen 2010). Alkuaan tässä kielenopetuksen kontekstiin luodussa inklusiivisen tutkimuksen mallissa korostetaan kanssatutkimuksellisten periaatteiden tapaan yhteistoiminnallisuutta ja tasa-arvoisuutta. Tutkivan käytännön keskeisiin lähtökohtiin lukeutuu myös ymmärtämiseen pyrkiminen (*working for understanding*)

suoraviivaisten ongelmanratkaisujen sijaan sekä hyvinvoinnin (*quality of life*) edistäminen, jotka Tutkivan käytänteen perinteessä nähdään kytkeytyvän toisiinsa (Gieve & Miller 2006; Hanks 2019: 169–170). Nämä tavoitteet vastaavat paljolti henkilökohtaista merkityksellisyyttä kansalaistieteen kriteerinä (vrt. ECSA 2015; Heigl ym. 2020). Toimintamallimme muistutti niin Tutkivaa käytäntöä kuin kansalaistieteellisiä periaatteita siinäkin, että osallistujat saattoivat vapaasti säädellä tapaamisiin osallistumistaan sekä sitä, mihin tapaamisissa ehdotettuihin tehtäviin tarttuivat.

Kansalaislingvistiikan toimintaperiaatteita on viime aikoina kehitetty ja myös määritelty aiempaa tarkemmin (ks. esim. Heinisch 2020; Koreinik ym. 2023). Heinischin kansalaistieteellisiä käytänteitä koskevan jaottelun pohjalta näemme tutkimuksemme edustavan toimintamallia, jossa yhdistyvät yhteiskehittäminen (*co-creation*) ja väljemmin määritelty yhteistoiminta (*collaboration*). Tutkimusympäristöissämme oli mukana eritaustaisia ja -ikäisiä vapaaehtoisia osallistujia, akateemisia eli koulutettuja kielentutkijoita sekä kielialan korkeakouluopiskelijoita toisinaan kurssiavustajan roolissa mutta paikoin myös kanssatutkijoiden roolissa.

Jokaisessa kanssatutkimusympäristössä kaikilta kanssatutkijoilta pyydettiin informoidut suostumukset tutkimuksen käynnistelyvaiheessa. Vastaavaa käytännettä kanssatutkijamme sovelsivat omissa tutkimuskokeiluissaan, joita osa suunnitteli ja toteutti yhteistyömme aikana. Kaikissa tapauksissa osallistujat ovat saaneet itse määrittää, kuinka avoimesti he haluavat esiintyä tutkimuksessa. Useat ovat valinneet mukanaolon avoimesti ja toivoneet käytettävän joko etu- tai koko nimeään silloin, kun mahdollista (toisinaan koko nimiä ei ole käytetty toisten osallistujien anonymiteetin suojaamiseksi). Tässä artikkelissa käytämme osallistujista pääosin heidän etunimiään suostumusten mukaisesti. Henkilötietojensa suojaamisen valinneiden osalta sovellamme pseudonyymikäytäntöä, jolloin nimet on merkitty lainausmerkkeihin.

Kurssimuotoiset toteutukset koostuivat useista, kokonaisen illan tai päivän mittaisista tapaamisista, joihin kytkettiin myös reflektiotehtäviä, kuten itsenäiset kirjalliset pohdinnat ennen ja jälkeen kanssatutkimusrupeaman sekä tapaamisten välillä. Esitämme myöhemmin joitakin otteita näistä itsenäisistä reflektioista. Lukiolaisten kanssa toiminnassa hyödynnettiin Moodle-aluetta, jonne tekstejä sai palauttaa ja josta löytyivät myös kaikki ohjeet sekä keskustelualue mahdollisia kysymyksiä varten. Tämän verkkoalustan koimme etätoteutuksessa tarpeelliseksi.

Molemmissa tapauksissa toimintamalli muistutti monelta osin osallistavaa, Tutkivan käytännön (EP) mukaista koulutustoimintaa: osallistujille annettiin runsaasti tilaa toimia ja vaikuttaa tapaamisten kulkuun. Molemmille toteutuksille oli määritelty myös väljät osaamistavoitteet, jotka konkretisoivat osallistujille tutkimusympäristön luonnetta ja siinä käsiteltävää tematiikkaa (esim. oman kielitietoisuuden kasvattaminen). Yhtäältä osaamistavoitteet ovat todennäköisesti tukeneet kuvaa toiminnasta omanlaisenaan kurssina, vaikka korostimmekin, että kaikki, mitä kurssin puitteissa tehdään – keskustelut, pohdintatekstit, muut mahdolliset materiaalit ja ylipäätään toteutuksen järjestäminen – karttuvat myös tutkimusmateriaaliksi. Pienryhmissä ja

koko osallistujajoukon kesken käydyt keskustelut videoitiin niin fyysisissä kuin virtuaalisissakin kohtaamisissa[4].

Kanssatutkimustapaamisille etenkin kasvokkaistilanteissa aikuisten kanssatutkijoiden kanssa oli tavallista, ettei kenelläkään ollut niistä kiire pois. Kaikissa lähitapaamisten pari- ja ryhmäkeskusteluissa keskustelu kävi vilkkaana, ja pareittain toteutetuissa keskusteluissa hiljaisemmatkin saivat hyvin suunvuoron. Ryhmädynamiikka luonnollisesti vaihteli, kuten ryhmätoiminnassa aina. Kasvokkaistilanteissa syntyi yleensä vilkasta keskustelua, vaikka useimmat osallistujat olivat entuudestaan toisilleen tuntemattomia. Yhtenä selittävänä tekijänä lienee se, että tällaiseen kokeiluun mukaan lähti todennäköisesti puheliaita ja ulospäinsuuntautuvia yksilöitä. Useista tapaamisista koostuneissa toteutuksissa osallistujat pääsivät myös tutustumaan toisiinsa. Zoom-välitteisissä pienryhmissä lukiolaisten kanssa koettiin toisinaan hiljaisia hetkiä, jotka saattoivat opiskelija-avustajien ja omien kokemustemme mukaan olla paikoin kiusallisenkin pitkiä, mutta usein keskustelu oli vireääkin. Ryhmien kokoonpano oli näissä toteutuksissa joka kerralla satunnaistettu ryhmädynamiikan vaihtelemiseksi.

Koulutusta muistuttava elementti tutkimusympäristöissämme oli myös se, että tapaamiset tyypillisesti aloitettiin tutkijalähtöisillä motivoinneilla tai lyhyillä alustuksilla, joiden pohjalta kanssatutkijoita motivoitiin jatkokehittelyihin (ks. lukua 3.2). Koulutuksellisesta Tutkivan käytännön (EP) mallista kanssatutkimustoteutuksemme poikkesivat kuitenkin siinä, että kenenkään osallistumista ei muodollisesti arvioitu. Kanssatutkijoille kerrottiin jo ennen toteutusten alkua kurssikutsuissa, että heidän kontribuutionsa oli tärkeä osa hankkeen tieteellisiä tavoitteita eli kielikäsitystutkimuksen kehittämistä. Lukiolaiset saivat osallistumisestaan myös lukiossa tai mahdollisesti myöhemmin korkeakoulussa hyväksi luettavia opintopisteitä sekä henkilökohtaisesti räätälöidyt todistukset sen mukaan, mihin kaikkeen he olivat osallistuneet.

Olennainen osa kanssatutkimusprosessia monille osallistujille oli oman tutkimuskokeilun suunnittelu ja toteutus joko itsenäisesti, parin kanssa tai pienessä tiimissä. Lukiolaisista noin puolet ryhtyi tähän, ja osa myös jakoi keräämänsä (haastattelu)aineiston hankkeemme jatkokäyttöön. Kanssatutkijat perehdytettiin tutkimuseettisiin käytänteisiin, ja varmistimme, että informoidut suostumukset hankittiin hankkeessa laadittujen sähköisten lomakkeiden ja tietosuojaselosteiden avulla kaikissa niissä projekteissa, joissa sellaiset tarvittiin. Saadut suostumukset tulivat tiedoksi ja tallentuivat myös hankkeen tietoturvalliselle, sähköiselle alustalle.

Kaikki kanssatutkijoiden tutkimuskokeilut eivät vaatineet suostumuksia: Esimerkiksi yksi osallistuja tutki pitämänsä havainnointipäiväkirjan avulla kielellistä monimuotoisuutta koululla koulupäivänsä aikana, toinen keskittyi havainnoimaan

4 Käytännössä tutkimusyhteistyöhön ei voinut osallistua, mikäli ei halunnut antaa suostumusta keskusteluiden tallentamiseen ja tutkimuskäyttöön. Kaikki toteutuksiin ilmoittautuneet ymmärsivät tämän ja antoivat suostumuksensa taltiointeihin.

omaa kielellistä toimintaansa yhden päivän aikana eri tilanteissa ja eri vuorovaikutuskumppanien kanssa. Kolmas tutki suomen ja englannin kielen suhdetta kosmetiikkaosaston tuotepakkauksissa. Suostumuksia vaativat esimerkiksi WhatsApp-vuorovaikutuksen monikielisyyden tutkiminen kanssatutkijan ja hänen vanhempansa välisessä viestinnässä sekä koulutovereiden parissa kerätyt haastattelut, joita euralaiset Elsa Oravakangas ja Daryna Sokolska innostuivat tekemään kymmenkunta. He ovat kertoneet murteiden ja kielten käyttöä arjessa käsittelevästä haastatteluprojektistaan ja etenkin siihen ja kanssatutkimukseen laajemminkin liittyvistä kokemuksistaan podcastissa Murremyytin murtajat (2024).

Tieteellisen tutkimuksen näkökulmasta kanssatutkijoiden omien projektien anti jää kaiken kaikkiaan melko kevyeksi, mutta projektien avulla saatiin myös sosiolingvistisesti relevanttia tietoa. Eräästä helsinkiläiskoulusta osallistunut kanssatutkijatiimi toteutti lukiossaan kyselytutkimuksen monikielisyydestä ja kielten sekoittamisesta. He onnistuivat saamaan 300 oppilaan koulusta kyselyynsä 67 vastausta. Tulosten pohjalta ilmeni muun muassa sellainen seikka, että kaikki vastaajat, jotka olivat ilmoittaneet äidinkielekseen[5] jonkin muun kuin suomen (persia, saksa, somali, venäjä ja suomi, venäjä, japani, viro), vastasivat myöntävästi kysymykseen *Oletko kokenut epävarmuutta tai häpeää omasta kielitaustasta tai puhetyylistä?* Kysymyksen muotoilu jättää tilaa sen tulkinnalle, mihin yksittäiset vastaajat tarkkaan ottaen olivat ottaneet kantaa. Silti projektien esittelyssä yhteisessä päätöstapaamisessa koettiin pysäyttäväksi tulos, että vastaukset (kyllä/ei) kielellistä epävarmuutta tai häpeän tunnetta koskevaan kysymykseen olivat jakautuneet kategorisesti sen mukaan, oliko vastaajan äidinkieli suomi vai jokin muu – kaikki äidinkieleltään suomenkieliset olivat vastanneet tähän häpeää koskevaan kysymykseen ”ei”, kaikki muut ”kyllä”.

Samassa kyselyssä 80 prosenttia vastaajista oli kertonut sekoittavansa kieliä arjessaan. Kielten sekoittamisesta kanssatutkijat olivat esittäneet samankaltaisen Likert-asteikollisen väittämän koulunsa oppilaille kuin me akateemiset tutkijat hankkeen valtakunnallisessa kyselyssä lukiolaisille. Kanssatutkijamme olivat olleet ensimmäisiä, joille kerroimme näistä uunituoreista tuloksista, ja he oivalsivat hyödyntää kysymyksenasettelua myöhemmin omassa kanssatutkimuksessaan. Paikalliset, helsinkiläiskoulusta saadut tulokset osoittautuivat jotakuinkin vastaavan valtakunnallisen kyselymme tuloksia, jotka viittasivat ilmoilla oleviin ristiriitaisiin asenteisiin[6].

Kanssatutkijoiden tapa perustella projektiensa ideoita ja puhua tutkimuksistaan sekä niiden tuloksista tuotti myös mielenkiintoista metakieltä. Esimerkiksi edellä mainitun kyselyprojektin esittelyssä tiiminsä projektiesittelystä vastannut Karoliina viittasi

5 Kanssatutkijoiden laatimassa kyselyssä kysymys äidinkielestä oli kaksiosainen: 1) *Onko äidinkielesi suomi* (vastausvaihtoehdot: kyllä/ei)? 2) *Mikä on äidinkielesi (älä vastaa, jos se on suomi)*?

6 Kyseisestä kyselytutkimuksesta on tähän mennessä raportoitu kielenpiirteiden käytön itseraportointia koskeva osuus (Kuparinen & Vaattovaara 2025).

äidinkieleltään suomenkielisiin *yksikielisinä* ja muihin kuin äidinkieleltään suomenkielisiin *monikielisinä*. Tämä yksityiskohta on yksi esimerkki siitä, miten käsittelyissä nousi esiin kieli-ideologisia ajattelumalleja. Monikielisyyteen ja kielten sekoittamiseen liittyvät kysymykset puhuttivat yleisesti ottaen kanssatutkijoitamme eniten. Seuraavasta käy myös ilmi, miten kanssatutkijoiden projektiaiheet (kuten edellä mainittu kysely) kumpusivat yhteisistä käsittelyistä.

3.2 Kielikäsitysten prosessointia sanatehtävä-kokeilun käynnistämänä

Molemmissa kurssimuotoisissa kanssatutkimusympäristöissämme sovelsimme muun muassa *sanatehtäväksi* nimittämäämme toimintamuotoa. Sitä oli siis pilotoitu Outokummussa, jossa yhden päivän aikana tehdyistä tallennuksista saimme relevanttia aineistoa.

Sanatehtävän tarkoituksena oli saada kanssatutkimuksen osallistujat keskustelemaan vapaasti kielen vaihteluun ja muutokseen liittyvistä teemoista. Kanssatutkimuksen käynnistämiseksi laadimme 15 sanan[7] listan, joka jaettiin osallistujille. Heitä ohjeistettiin kutakin ensin itsenäisesti valitsemaan sanoista kolme kiinnostavinta. Me tutkijat olimme valinneet sanat siten, että ne olisivat jokseenkin tunnistettavia, mahdollisesti arjessakin vastaan tulevia, eivätkä liian spesifejä erikoistermejä. Molemmissa kurssiympäristöissä suosituiksi valinnoiksi osoittautuivat *murre* ja *kielten sekoittaminen*. Myös *englannin asema Suomessa* ja lukiolaisten parissa *monikielisyys* sekä *vieraat kielet* valittiin usein. Kanssatutkijoilla oli valta tarttua sanoista heitä itseään eniten kiinnostaviin ja esitellä niihin liittyviä omia näkemyksiään keskustellen merkityksistä muiden kanssa.

Sanatehtävän pilottityöpajassa osallistujat puhuivat tietyn ajan valitsemistaan sanoista, minkä jälkeen he jatkoivat samantyyppisistä aiheista paperilla annettujen lisäkysymysten avulla. Kasvokkain järjestetyissä tapaamisissa – pilottityöpajassa ja aikuisosallistujien kurssilla – keskustelut sujuivat pareittain tai pienryhmässä alkuohjeistuksen jälkeen pääosin ilman fasilitointia. Zoom-toteutukseen osallistuneet 15 lukiolaista jaettiin puolestaan viiteen sattumanvaraiseen pienryhmään; kussakin ryhmässä oli yksi tai useampi tutkimusryhmän jäsen tai opiskelija-avustaja tallentamassa ja tarvittaessa ohjaamassa keskustelua.

Sanatehtävä käynnisti kielikäsitysten pohdintaprosesseja, joiden yhteydessä tuotetun metakielen avulla saatiin esiin ja päästiin yhdessä tarkastelemaan osallistujien kielikäsityksiä. Keskustelutuokioihin painottuvien tapaamisten eri vaiheissa tutkijat

7 Sanat olivat seuraavat: *murre, monikielisyys, suomi toisena kielenä, oikeinkirjoitus, vieraat kielet, kielioppi, kielenmuutos, kielten sekoittaminen, oikeakielinen, hyvää suomea, huonoa suomea, kielipolitiikka, englannin asema suomessa, kielitietoisuus, kielikäytäntö.* Ne annettiin tehtävässä kapiteelein.

tekivät kielelliseen vaihteluun ja kielikäsityksiin liittyvistä tutkimusaiheista ja tuloksista nostoja, joiden ideana oli ruokkia keskustelua lisää (ks. myös lukua 3.1).

Yksi sanatehtävässä suosittu teema (sana) oli *kielten sekoittaminen*. Sitä käsiteltiin etäkurssilla sanatehtävä-keskustelujen jälkeen siten, että lukiolaisille esiteltiin jo edellä mainittu tulos hankkeen puitteissa toteutetusta valtakunnallisesta, lukiolaisten parissa tehdystä kielitietoisuuskyselystä. Grafiikan avulla näytettiin, miten väittämään *Minusta on luonnollista, että kieliä sekoitetaan arkisessa vuorovaikutuksessa* saadut reaktiot Likertin 5-portaisella asteikolla jakautuvat kyselyvastaajien kesken siten, että valtaosa piti kielten sekoittamista täysin tai jossain määrin luonnollisena, pienehkö osa oli väittämän kanssa osittain ja hyvin pieni osa täysin eri mieltä, hieman suurempi osa ei osannut sanoa. Lisäksi lukiolaisille näytettiin videoitu katkelma aikuisten keskustelusta työväenopiston kurssilta; videolla kanssatutkijapari keskusteli kielten sekoittamisen problematiikasta. Näin syötettä pohdintoihin ei saatu pelkästään tutkijoilta vaan myös toisilta kanssatutkijoilta yli tutkimusympäristörajojenkin sekä samaa viiteryhmää edustavilta kyselyvastaajilta.

Keskusteluissa ilmeni, että nuorille kieltenylittely ja erityisesti englannista lainaaminen ilmiönä tuotti monenlaisia, sisäisesti ristiriitaisiakin ajatuksia (ks. myös Hippi & Vaattovaara 2025). Kielten sekoittamista pidettiin yhtäältä luonnollisena tai jopa välttämättömänä mutta myös huolestuttavana ja suomen kielen asemaa horjuttavana ilmiönä. Aikuisten keskustelusta nostetun videokatkelman (esimerkki 1) avulla haluttiin tuoda näihin pohdintoihin moniäänisyyttä ja myös viitettä siitä, miten tiedostamamme asenteet ovat taipuvaisia vaikuttamaan omaan kielelliseen toimintaamme:

(1)[8] Aiju: öö puhutaan näistä sanoista ja aloitetaan,
Irja: kielten [sekoittaminen,
Aiju: [tällä ((nostaa lapun kameraa kohti)) sanalla ((nyökkää)) joo,
Irja: mikä on meillä on siis yhtenen juttu mitä me löysimme,
Aiju: kielten sekoittaminen,
Irja: jooh, ja sittekku me ollaan kotoisin eri maista,
Aiju: mm ((nyökkää))
Irja: että mä olen Virosta ja sinä [olet,
Aiju: [olen Indonesiasta,
Irja: Indonesiasta, ja puhut että sulla sekoittuu siis millaset kielet suomi ja,
Aiju: aa h
Irja: ja englanti,
Aiju: ja, oma äidinkieli.
Irja: ja oma [äidinkieli.
Aiju: [(äitin) bahasa joo.
Irja: [just.
Aiju: [käytän aika paljon englantia, kin.
Irja: joo.

8 Litterointikäytänteet liitteenä.

Aiju: joo eli, tää kielten sekoittaminen on aika iso ongelma mun elämässä. mut yritän ää nyt ää amm et en sekoitta niin paljon [kuin ennen.
Irja: [just just.

Irja: joo no jotkut ovat sitä mieltä et se ei ole hyvä se kielten sekoittaminen, ((nauraa))
Aiju: mm ((nyökkäilee)) nii i, siksi yritän muuttaa mun tapaa.
Irja: joo,
Aiju: joo.
Irja: joo mä ymmärrän mä ymmärrän senkin mutta mun mielestä joskus on ihan hyvä sekoittaa niitä kieliä, ((nauraa))
Aiju: ((naurahtaa))

Paitsi sanatehtävän liikkeelle laukaisemat jatkokeskustelut myös itse tehtävänanto viritti keskustelua, joka osaltaan inspiroi kanssatutkijoiden omia tutkimusprojekteja (ks. lukua 3.1 edellä).

Kanssatutkimuksellisen tarkastelun kannalta tärkeitä ovat prosessin aikaiset kokemukset. Sanatehtävä-keskustelujen jälkeen ja paikoin myös niiden kuluessa osallistujille esitettiin kysymyksiä siitä, miltä tehtävän tekeminen oli tuntunut ja oliko sanoissa joitakin erityisen vaikeita. Tässä yhteydessä saatiin kanssatutkijoiden kommentteja ja arvioita tehtävästä. Nämä tehtäviin kytketyt jälkireflektiot ja palautekeskustelut avaavat osaltaan tehtävän ja samalla kanssatutkimuksen antia kielikäsitystutkimuksessa.

Yksilöiden kielikäsitysten eri puolet ja myös dynaamisuus tulivat esille, kun aiheiden äärelle oli mahdollista pysähtyä ja tarkastella niitä dialogissa muiden kanssa (ks. myös Dufva 1995: 32). Esiin nousseet kielikäsitykset olivat monitahoisia riippuen siitä, mihin huomio kiinnittyi. Yksilöiden ristiriitaiset lausumat kielestä kuvastavat Dufvan ym. (1996: 86) sanoin sitä, että ”tieto kielestä on juuri sellaista, miltä se näyttää: ristiriitaista, eri tietoisuuden tasoilla liikkuvaa”. Kanssatutkimus auttaa pysähtymään tämän moninaisuuden äärelle ja ymmärtämään sitä paremmin (ks. myös Hippi & Vaattovaara 2025).

Esimerkki (2) tarjoaa välähdyksen siitä, miten kanssatutkijat suhtautuivat niihin sanoihin, jotka tutkijat olivat asettaneet mahdollisiksi keskustelunaiheiksi. Kanssatutkija Anni kummastelee valitsemaansa, esillä ollutta käsitettä *oikeakielinen*:

(2) Anni: öö no sit mä valitsin oikeakielinen koska must tää oli vähän niinku jännä termi sillee et mikä on oikeekielinen tai niinku,
Inka: mm.
Anni: et ei oo mun mielest niinku, mä en nyt tiedä ymmärränkö mä tän välttämättä oikein mutta mun mielestä ei ole siis mitään oikeakielistä sillä tavalla
Inka: mm.
Anni: että kenenkään kieli ei oo yhtään sen parempi tai huonompi tai mitään tollasta, niin,
Inka: [kyllä.
Anni: [sen takia valitsin sen.

Anni pohtii ääneen oman ymmärtämisensä laatua eli peilaa sanaa johonkin, mitä tutkijat ovat tarkoittaneet. Sen jälkeen hän esittää vahvasti ja suoraan oman näkemyksensä, jolloin hän kiistää kielen käytön mittaamisen paremmuuden ja huonommuuden skaalalla. Tässä tapauksessa sanan valitsemisen perusteena näyttää siis olevan annetun käsitteen kyseenalaistus ja oman, kielimuotojen arvottamiseen liittyvän käsityksen esittäminen. Annin reaktio haastaa sitä kansanlingvistiikan piirissä esitettyä tulkintaa, jonka mukaan maallikot ovat taipuvaisia ideaalikieliajatteluun (ks. Preston 2018: 381). Preston asettaa (kuvion avulla havainnollistaen) vastakkain maallikoille tyypillisen tavan ajatella kieltä ”ylhäältä alaspäin” eli standardoidusta kielimuodosta ja oikeakielisyysnormeista lähtevästi ja lingvisteille ominaisen tavan lähestyä kieltä ”alhaalta ylöspäin” eli käyttöpohjaisesti. Kanssatutkijoiden kanssa haluttiin käsitellä tätä teoreettista vastakkainasettelua tarkemmin ja saada heidän ajatuksiaan siitä. Omien muistiinpanojemme ja myös ryhmäkeskustelutilanteiden videotallenteiden perusteella sessio kuitenkin veti kanssatutkijat jossain määrin hiljaisiksi, eli se tuntui olevan monille osallistujista liian iso tai vaikea pala pureksittavaksi.

Kanssatutkimuksen idean mukaisesti ja myös kielikäsitystutkimuksen kehittämisen nimissä on valaisevaa ja tärkeää tarkastella, miten osallistujat pohtivat kokemuksiaan kanssatutkimuksesta. Siihen paneudumme seuraavassa.

4 Kanssatutkimus kanssatutkijoiden silmin

Koska toimintamallimme piti sisällään tutkijalähtöisiä aloitteita, on tähdellistä tarkastella ensinnä sitä, miten kanssatutkijat lähestyivät yksittäisiä tehtävänantoja (ks. myös esimerkkiä (2) edellä). Tässä rajaamme tarkastelun ensin edellä puheena olleeseen sanatehtävään ja siihen, miten kanssatutkijat pohtivat sen kulkua ja tekemiään valintoja jälkeenpäin (4.1). Sen jälkeen (4.2) tarkastelemme kanssatutkijoiden kokemuksia yhteistyöstä laajemmin hyödyntämällä sitä tietoa, jota saatiin kanssatutkimusympäristöjen palautekeskusteluista ja erityisesti lukiolaisten tuottamista loppureflektioteksteistä.

4.1 Sanatehtävä kanssatutkijoiden kokemana

Vaikka sanatehtävässä tutkijoiden tarjolle asettamat 15 sanaa antoivat kanssatutkijoille vapautta valita, mistä keskustella, ei tehtävänanto ollut kaikkien ajatuksia välittömästi aktivoiva tai keskustelua lietsova. Pilottitoteutus Outokummussa kuitenkin oli kannustanut ottamaan sanatehtävän käyttöön myös jatkossa. Seuraava esimerkki (3) on juuri pilottikokeilusta, missä tutkija (Kaarina) esittää kysymyksen sanatehtävän sujumisesta parikeskustelun päätteeksi. Katkelma havainnollistaa osallistujien, Inkan ja Annin, näkökulmaa tehtävän tekemiseen ja siihen, miten ajatustenvaihto heidän

näkökulmastaan lähti käyntiin. Kanssatutkijat ryhtyvät kuvaamaan lähestymistapaansa ja erittelemään tunnelmiaan näin:

(3) Kaarina: hyvä juttu. täs on tota, no ehkä hetki mut mä voisin ehkä, tota vielä tähä pari kysymys- siis sillee tuntuks tää vaikeelta, tai tai niinku.
Inka: noo. ei oikeestaan no sillee alus mä olin vähä sillee että mitä mä nyt oikein keksin tästä. mutta sitte, emmä tie no sitten vaa rupes niinku ei sillee liikaa niinku mitenkään rajannut sitä asiaa että mistä vaikka niin kyllähän näköjään jotai niinkun synty sitte ((naurahdus))
Anni: ja sillee ku ei [liikaa niinku miettiny
Kaarina: [mm
Anni: et mä nyt vaa otin niinku iha ensimmäisen mikä tuli niinku tost,
Inka: mm.
Kaarina: joo.
Anni: tollee ja sitte et mikä nyt oli ensimmäine ajatus ja siitäpä se keskustelu lähti sit soljumaa.
Inka: mm.
Kaarina: joo.

Inka ja Anni kuvaavat suuntautuneensa sanavalintoihin varsin spontaanisti, vaikkakin Inka kertoo aivan aluksi epäilleensä keskustelun sujumista. Hän näyttää joka tapauksessa suhtautuneen tehtävään tajunnanvirtaista heittäytymistä edellyttävänä toteamalla jättäneensä liian rajaamisen. Tämä viittaa etukäteisjäsentelyn ja kritiikin hylkäämiseen. Anni on samoilla linjoilla: hän oli lähtenyt seuraamaan ensimmäisenä mieleensä tullutta ajatustaan, jolloin keskustelu lähti ”soljumaan”. Tämänkaltaiseen suhtautumiseen tutkittavia kannustettiinkin ennen tehtävää, mutta kaikissa konteksteissa ja ryhmissä heittäytyminen ei toteutunut yhtä luontevasti. Kaikkiaan oli kuitenkin ilmeistä, että vapaaehtoisina kieliaiheiseen tutkimuskokeiluun mukaan tulleet olivat varsin avoimin mielin liikkeellä ja valmiita keskustelemaan.

Esimerkki (4) on työväenopiston kurssin palautetilanteesta, jossa pareittain käydyn sanatehtävä-keskustelun jälkeen kokoonnuttiin yhteen ja kuvattiin toisille, miten tehtävä oli sujunut ja mitä sanoja kukin oli valinnut. Ennen tätä keskustelua toistensa keskusteluparina olleet Irja ja Aiju ovat listanneet omia sanojaan ja päätyneet *kielenmuutokseen*. Seuraavan vaiheen laajemmassa keskusteluryhmässä kanssatutkija Martin-Éric (M-É) tiedustelee heidän valinnastaan tarkemmin.

(4) Irja: kielimuutos.
M-É : mm millä tavalla.
Irja: näin oli kirjoitettu, kielimuutos, ja sitten me keksittiin mikä juttu se on ja vaihdettiin mielipiteitä.
Joanna: okei, joo.
((yhteistä naurua))
M-É: mm [mm okei.
Aiju: [se on vähän samanlainen kuin ää,
Irja: miten kieli muuttuu historiassa esimerkiksi.

M-É: joo joo joo joo siis kielen kehitys joo joo, okei.
Irja: joo just tää olisi hyvä sana tää kielikehitys, et se olisi synonyymi tälle kielimuutos, mutta mä en tiedä mitä tarkoitettiin että, alku[peräisessä ((nauraa)) kysymyksessä.
M-É: [okei?
Irja: että tämmöisiä juttuja?
Kaarina: mm joo, se oliki just hyvä että pohditte niitä ihan ihan niinku,
Irja: joo.
Kaarina itse mitä mieleen tuli.
Irja: joo.
Kaarina: kiva. mitäs, mitäs teillä, minkälaista oli.
”Isa”: (-) aika kiva jakaa mielipiteitä toisen kanssa ja, meillä on molemmat monikielisyys, ja sitten mulla on kieliopi ja sitte murree hänellä on a onko se englannin [kieli asemaa
Ronja: [joo se se englannin kielen asema suomessa, meillä oli, mut se vähän levittäytyi muihin niin [lippuihin siis ka-, ei siis lappuihin
”Isa”: [nii,
Ronja: se vähän vähän niin kuin kaikesta.
((useampi osallistuja: mm.))
Ronja: käytännössä.
Kaarina: mm, no hyvä, ei ainakaan tullut sellainen olo, että mistä mistäs tässä nyt oikein puhuis, että ei oo mitään sanottavaa
Ronja: ei.
”Isa”: ei (minusta)
Ronja: oisimme varmasti voineet ja- jatkaa vielä [minuutteja.
”Isa”: [nii, joo. ((nauraen))

Tämä esimerkki havainnollistaa samanaikaisesti keskustelun antia sekä kanssatutkijoiden että akateemisten tutkijoiden kannalta. Tilanne on esimerkki siitä, miten osallistujat pohtivat valitsemiaan käsitteitä juuri tekemässään tehtävässä ja reflektoivat toimintaansa; se paljastaa myös, kuinka kanssatutkijat suhtautuivat tehtävään, ei ainoastaan asiasisältöihin. Katkelmassa Irja selittää omaa valintaansa mutta pohtii ääneen myös, ettei ole varma alkuperäisen kysymyksen tarkoituksesta. Tämä osoittaa sitä, että Irja uskaltaa esittää oman näkemyksensä tasaveroisesti eikä pelkää käsittelevänsä sanaa eri tavalla kuin akateemiset tutkijat; heidän ajatuksensa eroaa mahdollisesti hänen itse muotoilemastaan. Luonnollisesti sanomalla tällaisen epäilyksen ääneen hän myös luo itselleen tilaa toimia omalla tavallaan.

Akateeminen tutkija (Kaarina) ei puutu merkitysten rakentamiseen, eikä häneltä myöskään pyydetä selitystä, vaikka paikallaolijoille on selvää, että juuri tutkija on valinnut sanat ja näin ollen hänellä on jokin oma käsitys niistä. Tutkija ei siis tässä vaiheessa jaa tutkimustietoa tai käsityksiään vaan keskittyy kanssatutkijoiden näkemyksiin ja tyytyy vain kannustavaan arvioon tehtävän suorittamisesta: juuri näin kuului toimia ja käsitellä sanoja siten kuin itsestä tuntui mielekkäältä. Myötäily ja kannustus näyttää olevan akateemisille tutkijoille kanssatutkimustilanteissa tyypillistä, sillä heidän

intresseissään on saada osallistujat pysymään mukana toiminnassa ja tuottamaan mahdollisimman paljon erilaista aineistoa sekä vapaasti assosioimaan kielikäsityksiään.

Esimerkki (4) havainnollistaa siis kanssatutkimuskohtaamisten jälkipuintitilanteita ja myös sitä, miten tarjolla olleiden käsitteiden välisiä suhteita pohdittiin. Tässä tilanteessa osallistujat ottivat aktiivisen roolin tehtävän kulun kuvauksessa toisiaan kuunnellen ja kommentoiden. Katkelma toimiikin lisäksi esimerkkinä niistä monista keskustelutilanteista, jotka olisivat voineet jatkua pidempäänkin. Aikuisten kanssa hieman yliajalle usein lipuneet kanssatutkimustapaamiset piti keskeyttää käytännön syistä. Yleisesti ottaen kanssatutkimuskeskusteluille oli ominaista innostunut ja vapautunut tunnelma, josta välittyi, että akateemisten tutkijoiden ohella myös kanssatutkijat olivat kokeneet tilanteen mielekkäänä ja antoisana. Seuraavassa käsittelemme näitä kokemuksia kokoavammin.

4.2 Kanssatutkimus kokemuksena

Kaikista kanssatutkimusympäristöistä kanssatutkijoilta eri muodoissa saatu palaute oli myönteistä ja hyvin niukasti kehittämisehdotuksia sisältävää. Zoomitse järjestetystä toteutuksesta lukiolaisten kanssa saimme kanssatutkimuskokemuksia avaavaa reflektiomateriaalia pienryhmissä käytyjen palautekeskustelujen sekä kirjallisten loppureflektiotekstien muodossa. Aikuisten kurssin osalta palautetta ja reflektioita kertyi puolestaan eri tehtävien jälkeen toteutetuista ryhmäkeskusteluista.

Seuraava dialogi, esimerkki (5), Kielitiede-TET-toteutukselta havainnollistaa, kuinka koettua pyrittiin avoimesti pohtimaan ja sanoittamaan. ”Emmi” ja Jarkko kuvaavat, miten he olivat kokeneet kanssatutkimusympäristön ja mitä saaneet osallistumisesta itselleen.

(5) Mari: miten miten mitä miten teillä toteuko teiä odotukset tätä kurssia kohtaa,
((pitkähkö tauko))

“Emmi”: öö no mulla ainaki, toteutu että mä öö, odotin just, sellasta muiden niin ku kanssa keskustelua ja uusia näkökulmia? ja niitä mä oon kyl saanu että, niin ku tosi lyhyessä ajassa oon saanu avarrettuu mun kielikäsitystä öö aika paljon,
((pitkähkö tauko))

Jarkko: joo nää ollu tota ku ei siinä alussa oikkeen tienny ollenkaa että miten, ja mitä täällä niin ku käydää läpi ja, millä tavalla nii tää on ollu tosi mielenkiintosta tää on ollu kiva näissä pienryhmissä aina, tämmösissä pienem missä ryhmissä keskustella, sitte on hauska kuulla eri puolilta Suomee että miten käytetää eri, kielijuttuja tai muuta ja, sitte esimerkiks sillo ekalla kerralla, tais olla eka kerta oli, miten että on se kirjotetun kielen kielioppi ja sit on niin ku tavallaa oma puhuttu kielioppi et miten tämmösiäki on, et on tullu vähä sitä niin kun, tieteellistä näkökulmaa ni se on ollu kans tosi mielenkiintosta ja sitte tää tutkimuski oli nii, herätti kyllä niin ku aina ku havainnoimaa ympäristöä ja niin ku kielenkäyttöä, ympäristössä ja varmasti eteenpäinki aina saattaa kiinnittää huomiota ahaa että tommosia niin ku kielenpiirteitä, tosi mielenkiintost,

Jarkko palaa pohdinnassaan ensimmäiseen tapaamiskertaan ja siinä yhteydessä käsiteltyyn teoriaan omalla tavallaan sitä sanoittaen. Tapaamisissa teoriaa pyrittiin käsittelemään mahdollisimman maanläheisesti ja käytännölliseen kielelliseen toimintaan kytkien, ja käsittelyn yhteydessä oli viitattu esimerkiksi kielten ja murteiden sekoittamiseen. Jarkon tarkoittamalla kerralla oli käsitelty Prestonin (2018) kielikäsitysten vastakkainasettelua (ideaalikielimalli vs. dynaaminen kielikäsitys), joka käsittelytilanteessa ei sen enempää nuorten kuin työväenopiston kurssin aikuistenkaan parissa herättänyt kovinkaan vilkasta keskustelua, kuten edellä jo todettiin. Päätöstapaamisen palautekeskustelussa Jarkon viittaus kirjoitetun kielen ja puhutun kielen kielioppiin (”on se kirjotetun kielen kielioppi ja sit on niin ku tavallaa oma puhuttu kielioppi”) ja aiheen käsittelyyn ensimmäisellä tapaamiskerralla osoittaa kuitenkin, että teoreettinen käsittely oli jättänyt ainakin Jarkolle ajatuksia kytemään.

Kurssin lopuksi käydyissä pienryhmien palautekeskusteluissa ainoa kriittinen palaute koski tapaamismuotoa ja kurssin kestoa. Jotkut lukiolaiset olisivat kaivanneet lähitapaamisia vaikkakin arvostivat toteutusta, joka mahdollisti osallistumisen tasa-arvoisesti eri puolilta Suomea. Yksittäisiä palautteita saatiin myös siitä, että aiheisiin olisi päästy laajemmin käsiksi, jos tapaamisia olisi ollut enemmän. Kielteisiä kokemuksia ei joko ollut tai niitä ei haluttu tuoda esiin. Pienryhmäkeskustelu, jossa oli läsnä myös akateeminen tutkija tai opiskelija-avustaja tai molemmat, ei rennoksi kuvatusta ilmapiiristä huolimatta kenties suosinut kriittisten kehitysehdotusten esittämistä. Kritiikkiä ei tosin saatu myöskään itsenäisissä loppureflektioteksteissä. Kritiikin vähäisyyttä saattaa selittää se, että lukiolaisten arjessa kanssatutkimus näyttäytyi kurssina toisten joukossa – mutta sellaisena melko ainutlaatuisena ja monenlaista vapautta sisältävänä, joten se oli omiaan kirvoittamaan lähinnä kiitoksia.

On mahdollista, että kanssatutkimuskurssilta koettiin saadun sellaisia geneerisiä valmiuksia, joita tavanomaisilta koulun kursseilta ei keskimäärin saa. Voimaantumisen kokemuksia lukiolaiset toivat esiin niin suullisesti kuin kirjallisesti, samoin kuin kokemuksiaan tasa-arvoisuudesta (esimerkit 6 ja 7).

(6) Ote Jennin reflektiotekstistä

> Olen nauttinut kielitiedekurssista tosi paljon. Ennen ensimmäistä tapaamista minua jännitti todella paljon. Pelkään uusia asioita ja ihmisiä, sekä virtuaalisesti järjestettyjä tapaamisia. Kuitenkin heti, kun ensimmäinen tapaaminen oli aloitettu, pelkoni osoittautuivat turhiksi. Kaikki olivat älyttömän mukavia ja keskusteluilmapiiri oli turvallinen. Tämän lisäksi koen olevani nykyään rohkeampi ja monessa asiassa entistä fiksumpi.

(7) Ote ”Venlan” reflektiotekstistä

> Tunsin, että minun ajatuksiani halutaan oikeasti kuulla. Sain myös kuulla muiden osallistujien ajatuksia, jotka antoivat minulle pohdittavaa.

Moni korosti kanssatutkimusympäristössä oppimistaan ja kielitietoisuutensa avartumista. Ajatusten avartumisen ja osallistumisen ilon ohella yksi kanssatutkija kuvaa myös sitä, miten kanssatutkimus ennen muuta vahvisti hänen aiempia, synkänsuuntaisia ajatuksiaan. Silja kirjoittaa omassa loppureflektiossaan (esimerkki 8) seuraavasti:

(8) Ote Siljan reflektiotekstistä

> Tämä kurssi avarsi mieltäni. Lähdin kurssille niin sanotusti "takki auki", enkä osannut ollenkaan odottaa mitä oli tulossa. Itse olen puhelias ja sosiaalinen, joten eniten jännitin minkälaisia muita ihmisiä tulee olemaan keskustelutilanteissa. Olenko minä se ainoa, joka puhuu? Vai käykö kenties niin, että en sano sanaakaan, kun en tiedä mitään aiheesta? Väärässä olin.
>
> Mukavinta kurssissa oli se, että ihmisiä edes jotenkin kiinnosti olla tällä kurssilla. Keskustelutilanteissa useilta ihmisiltä tuli hyviä pointteja kielitietoisuuteen, murteisiin, somekieleen sekä moniin muihin aiheisiin, joita tulen käyttämään jatkossakin. Keskustelutilanteet ovat muutenkin minulle parhainta oppimista. Positiivinen mieli tulee kurssista vielä senkin suhteen, kuinka sopiva määrä tehtäviä oli, ja kuinka vapaaehtoista työskentely oli. Kurssin rentous tuli alkumetreiltä tutuksi ja se innosti minua kirjoittamaan ja lukemaan lisää. Kurssi ei myöskään ollut pelkkien esseiden kirjoittamista ja arvostan sitä todella.
>
> --
>
> Ennakkotehtävässä painotin hyvin vahvasti Suomen kieltä Suomen kulttuurissa sekä sen häviämistä maailmankartalta. Teksti oli aika skeptinen Suomen kielen kehittymistä kohtaan ja oikeastaan tämä kurssi vaan lisäsi sitä. En siis mitenkään huolestunut tilanteesta, sen sijaan varmistuin. Englannin kieltä yhä useampi ihminen tunnistaa käyttävänsä omassa puheessaan ja useat yritykset käyttävät sitä omassa markkinoinnissaan. Lisääntyvä englannin käyttö markkinoinnissa on nouseva ilmiö, jota käytetään samanaikaisesti Suomen kielen kanssa.
>
> Joten voidaan osittain sanoa olevamme askeleen lähellä Suomen kielen hukkumiseen sukupuuttoon. Koulu ja konservatiiviset ihmiset yrittävät sitä estää, mutta liberaalit sekä nuoret eivät anna sen pysäyttää kielen kehittymistä. Oikeastaan se on vain ajan kysymys, koska Suomen kieli hukkuu sukupuuttoon muiden kielien alle.

Silja kuvaa nauttineensa kurssista monella tapaa ja kertoo "mielensä avartuneen", mutta synkkäsävyisen käsityksensä suomen kielen tulevaisuudesta hän ei koe muuttuneen. Silja on nyt päinvastoin entistäkin vakuuttuneempi siitä, että "on vain ajan kysymys, koska Suomen kieli hukkuu sukupuuttoon". Hänen reflektionsa valottaa myös sitä, miten kielikäsitykset voivat kietoutua myös laajempiin ideologisiin diskursseihin: "Koulu ja konservatiiviset ihmiset yrittävät sitä estää, mutta liberaalit sekä nuoret eivät anna sen pysäyttää kielen kehittymistä".

Elsa sen sijaan avaa omassa loppureflektiossaan (esimerkki 9) toisenlaisen näkökulman pohtiessaan etenkin kielten sekoittamisesta käytyä keskustelua. Hän vertaa esitettyjä kantoja ja omaa suhtautumistaan asiaan.

(9) Ote Elsan reflektiotekstistä

> Toinen mielestäni hyvin mielenkiintoinen ja ajankohtainen aihe, oli kielten sekoittaminen, enimmäkseen englannin ja suomen. Se jakoi paljon mielipiteitä kurssilla. Suurin osa sitä johonkin mittaan teki, mutta, onko se hyvä vai huono asia, siitä syntyi keskustelua. Monet olivat sitä mieltä, että englanninkielisten sanojen suomen väliin tunkeminen pisti korvaan ja kuulosti hyvin ärsyttävältä. Monet myös puhuivat siitä, miten heitä pelottaa suomenkielen köyhtyminen tämän ilmiön takia. Itse kuitenkin puhuin myös siitä, miten tämä voi rikastuttaa kieltä. Kaikkia sanoja, mitä englannin kielessä on, ei ole suomeksi. Jotta ihminen voisi sanoittaa ajatukset ja tunteensa mahdollisimman hyvin ja autenttisesti, miksei hän voisi käyttää apuna toista kieltä? Se, että aivot unohtavat tietyillä kielillä sanoja, on myös täysin normaalia meidän iässämme. Varsinkin, kun opettelemme muita kieliä samalla. Kielen köyhtymisestä sai kuitenkin todella avaavaa ja hyvää keskustelua. Yleisesti tämän kurssin aikana ja sen jälkeen tulen varmasti kiinnittämään enemmän huomiota omaan kieleeni ja sen hauskoihin piirteisiin.

Elsa myös arvioi kielten köyhtymisestä käydyn keskustelun laatua hyväksi ja kurssikokemustaan kielitietoisuutta terävöittäväksi (”tulen varmasti kiinnittämään enemmän huomiota omaan kieleeni ja sen hauskoihin piirteisiin”). Monen kanssatutkijan tavoin Elsa viittaa siis kielitietoisuutensa valpastumiseen, samalla punniten myös keskusteluissa esiin nousseita, ideologisesti vastakkaisia lähestymistapoja kielten sekoittamiseen (ilmiön näkeminen *ärsyttävänä* vs. *rikastuttavana*).

Loppureflektioteksteistä ilmenee, että kanssatutkijoille keskustelut olivat mahdollistaneet erilaisten havaintojen ja myös omien huolten käsittelyn. Elsan ja Siljan reflektiotekstissä esillä ollut huoli suomen kielen asemasta englannin kielen yleistyessä nousi odotetusti esiin monissa keskusteluissa, mutta niissä korostuivat myös niin käytännön tarve kuin hankaluudetkin liittyen monikielisyyteen erityisesti kielten sekoittamisen näkökulmasta.

Aikuisten kanssatutkimuskurssille osallistuneet, pääasiassa maahanmuuttajataustaiset aikuiset osallistuivat innostuneesti, osa koko kurssin ajan erittäin sitoutuneesti, toiset vain yksittäisiä kertoja. Keskustelut ryhmässä ja pareittain opiskelija-avustajien kanssa olivat heille tärkeitä, ja usein päästiin jakamaan vertaiskokemuksia omasta kielellisestä arjesta. Pääosin C-taitotasolla suomea käyttävät kanssatutkijat toivat esille suomen kielen merkityksen mutta myös vaikeuden saada käyttää sitä tasaveroisesti; yhden heistä sanoin ”Suomessa minua harmittaa usein, ettei uskota, että ulkomaalainen voisi puhua suomea hyvin”. Avoin kanssatutkimuskokeilumme tässä innovatiivisessa tutkimusympäristössä johti muun muassa pohtimaan maahanmuuttaneiden kotoutumisen esteitä ja sitä, että huomiota tulisi kiinnittää nykyistä enemmän suomalaisten kielikäsityksiin ja -ideologioihin, joiden näkyväksi ja keskustelunalaiseksi saattamista tarvittaisiin.

5 Lopuksi

Kieltä yhteiskunnassa tutkivan sosiolingvistin on tutkimusalaa kehittääkseen jatkuvasti reflektoitava taustaoletuksiaan ja sitä, millaisia rajoituksia ja mahdollisuuksia erilaiset teoreettiset ja menetelmälliset sitoumukset tutkimukselle asettavat (Nuolijärvi 2010). Sosiolingvistisen kielikäsitystutkimuksen kehittämiseen ja samalla yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen pyrimme asettamalla tieteelliset ja (muut) kielenkäyttäjälähtöiset lähestymistavat keskenään dialogiin tutkivassa yhteistoiminnassa. Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet, miten osallistuvin, kanssatutkimuksellisin keinoin voidaan tutkia ja yhdessä työstää kielikäsityksiä osallistujien arjen ja arkihavaintojen kannalta relevanteista näkökulmista. Tässä olemme hyvin rajatusti voineet käsitellä itse kielikäsityksiä, vaikkakin yhden tehtävänannon (sanatehtävä) avulla olemme tarkastelleet, miten kanssatutkijat ovat orientoituneet tutkijalähtöisiin syötteisiin, joiden käynnistämänä päästiin kielikäsityksistä keskustelemaan. Opiskelija-avustajien roolin käsittelyn olemme rajanneet tässä tarkastelun ulkopuolelle (niistä ks. Hippi ym. 2024; Murremyytin murtajat 2024). Osallistuvaan kansalaistieteelliseen kehykseen pohjaavan, eksploratiivisen toimintamallimme esittelyn ohella olemme sen sijaan keskittyneet käsittelemään sitä, mitä tieteellisen kehyksen ulkopuolelta tulevat kanssatutkijat itse ovat kokeneet saaneensa kanssatutkimuksesta.

Osallistujajoukko on ollut tarkastelemissamme toteutuksissa verrattain pieni ja päätelmät tutkimuksen pohjalta varoen tehtäviä. Kanssatutkimuksemme kuitenkin osoittavat, että osallistuvan, prosessiluonteisen ja reflektiivisen käytänteen avulla voidaan saada aiempaa syvällisempää tuntumaa kielenkäyttäjien kielikäsityksiin, kuten siihen, millaiset kielikäsitykset ovat relevantteja arjessa ja millä tavalla.

Esimerkiksi Alisaari ja kumppanit (2019) ovat aiemmin todenneet (ks. myös Lehtonen 2021), että tuoreisiin opetussuunnitelmiin kirjattujen monikielisyyden ihanteiden toteutumista käytännössä hankaloittaa piilevä, yksikielisyyden normiin nojaava kielikäsitys. Tämä ristiriita voi selittää sitä, miksi monikielisyys ja kielten sekoittaminen puhututti kanssatutkijoitamme ja jakoi myös mielipiteitä. Esittämämme metakielelliset ja pragmaattiset esimerkit toivoaksemme havainnollistavat, millä tavoin kanssatutkimuksen keinoin on mahdollista tehdä näkyväksi kielitietoisuuksia sekä nostaa keskustelun alaiseksi kieleen liittyviä mielteitä ja myös kieli-ideologisia rakenteita. Nämä näkyvät esimerkiksi uskomuksina siitä, mistä kielten sekoittaminen voi olla merkki, tai kamppailuna pyrkiä kaikin voimin pitäytymään yhdessä kielessä. Vaikka syvälliseen keskusteluun pääseminen on mahdollista muunkinlaisessa tutkimustoiminnassa kuin kanssatutkimuksessa (ks. esim. piirustusmetodia soveltava tutkimus Niemelä 2020), tarjoaa kanssatutkimus erilaisista taustoista ja tiedollisista lähtökohdista yhteen tuleville mahdollisuuden oppia toisiltaan (ks. esimerkkiä 5; tarkemmin myös Hippi & Vaattovaara 2025).

Toteuttamamme sosiolingvistinen kanssatutkimus on ollut luonteeltaan kokeilevaa ja laadullista. Kaikkia tutkimuskonteksteja yhdisti osallistumisen joustavuus ja valintojen vapaus tutkimusympäristöissä. On tosin huomattava vapauden suhteellisuus: Me akateemiset tutkijat ja opiskelija-avustajat olimme päävastuussa toiminnan organisoinnista (tässä toimijuutta muilla osallistujilla oli rajallisesti). Myös se tosiasia, että kaikki keskustelut videotallennettiin, on saattanut rajoittaa joidenkin osallistujien vapauden tunnetta. Mainintoja kanssatutkijoilta emme tästä kuitenkaan saaneet. Osallistujat ovat olleet eri-ikäisiä ja monessa mielessä eritaustaisia: he edustavat eri sukupolvia, tulevat eri alueilta ja ovat myös kielellisiltä ja (aikuiset) ammatillisilta taustoiltaan heterogeeninen joukko.

Kaikkia kanssatutkijoitamme yhdistävä piirre oli myös kiinnostus kielestä puhumiseen, mikä on kielikäsitystutkimusta ajatellen tietyllä tapaa heikkous. Vaikka yleensäkin kielikäsitystutkimuksiin osallistuvat lähinnä teemasta kiinnostuneet, heijastelevat tässä osallistuvaan tutkimukseen perustuvassa hankkeessa saatavat havainnot ja tulokset todennäköisesti poikkeuksellisen kielitietoisten ja kielellisesti orientoituneiden kansalaisten ajatuksia kielestä. Katveeseen jää siis profiililtaan ehkä kielenkäyttäjien suuri enemmistö.

Kanssatutkijoille osallistuminen tarjosi mahdollisuuden puhua heille itselleen relevanteista teemoista, jotka heijastelevat tämän ajan kielellistä ympäristöä ja siinä havaittuja muutoksia ja jännitteitä. Vaikka osallistujat eivät tunteneet toisiaan ennalta (muutamia yksittäisiä osallistujia lukuun ottamatta), voidaan palautteiden ja jälkireflektioaineistojen perusteella havaita osallistumisen tuottaneen monelle hyvinvointia (*quality of life*, Hanks 2019: 165–170). Moni toi esiin yhtenä myönteisenä kokemuksena myös sen, että oli tutustunut kanssatutkimustoiminnassa ihmisiin, joita ei ollut aiemmin kohdannut ja joita tuskin olisi muissa merkeissä tullut kohdanneeksi.

Kanssatutkiva yhteistyö tutkijoiden kanssa voi tarjota kieliasioista kiinnostuneille mahdollisuuksia löytää monimuotoisempia lähestymistapoja kieleen – oman kielellisen arjen ja ympäristöjen jäsentämiseen sekä käytännössä kielikäsitysten pohtimiseen ja näkyväksi tekemiseen yhdessä toisten kanssa. Moni kertoi paitsi kielitietoisuutensa avartumisesta myös rohkeuden ja ”fiksuuden” karttumisesta. Kielentutkijalle yhteistyö on arvokas tilaisuus oppia syvällisemmin kielenkäyttäjien lähestymistavoista kieleen. Osallistujien palautteet, kokemukset ja omaa osallistumistaan erittelevät reflektiot auttavat jatkossa kehittämään kansalaistieteellistä kielikäsitystutkimusta ja kansalaissosiolingvistiikkaa yleensäkin.

Kirjallisuus

Alisaari, J., L. Heikkola, N. Commins & E. Acquah 2019. Monolingual ideologies confronting multilingual realities. Finnish teachers' beliefs about linguistic diversity. *Teaching and Teacher Education, 80*, 48–58. https://doi.org/10.1016/j.tate.2019.01.003

Bartsch, R. 1987. *Norms of language. Theoretical and practical aspects*. London: Longman.

Bradley, J. M. & S. Pöyhönen 2024. Walking with: understandings and negotiations of the mundane in research. *Applied Linguistics Review, 16* (1), 345–367. https://doi.org/10.1515/applirev-2024-0069

Campbell-Kibler, K. 2010. Sociolinguistics and perception. *Language and Linguistics Compass, 4* (6), 377–389. https://doi.org/10.1111/j.1749-818X.2010.00201.x

Dufva, H. 1995. Elämää kielen kanssa: arkikäsityksiä kielestä ja sen oppimisesta. Teoksessa P. Muikku-Werner & K. Julkunen (toim.) *Kielten väliset kontaktit.* AFinLAn vuosikirja 1995. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja n:o 53. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 25–43.

Dufva, H., M. Lähteenmäki & S. Isoherranen 1996. *Elämää kielen kanssa. Arkikäsityksiä kielestä, sen oppimisesta ja opettamisesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.

Eckert, P. 2008. Variation and the indexical field. *Journal of Sociolinguistics, 12* (4), 453–476. https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2008.00374.x

ECSA (European Citizen Science Association) 2015. *Ten principles of citizen science*. Berlin. http://doi.org/10.17605/OSF.IO/XPR2N

Gieve, S. & I. K. Miller 2006. What do we mean by 'quality of classroom life'? Teoksessa S. Gieve & I. K. Miller (toim.) *Understanding the language classroom*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 18–46.

Halonen, M. & J. Vaattovaara 2017. Tracing the indexicalization of the notion "Helsinki s". *Linguistic*s, *55* (5), 1169–1195. https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201710312653

Handford, M., P. Garrett & J. M. Cots 2019. Introduction to language awareness in professional communication contexts. *Language Awareness, 28* (3), 163–165. https://doi.org/10.1080/09658416.2019.1654647

Hanks, J. 2019. From research-as-practice to exploratory practice-as-research in language teaching and beyond. *Language Teaching*, *52*, 143–187. https://doi.org/10.1017/S0261444819000016

Heigl, F., B. Kieslinger, K. T. Paul, J. Uhlik, D. Frigerio & D. Dörler 2020. Co-creating and implementing quality criteria for citizen science. *Citizen Science: Theory and Practice, 5* (1), 1–11. https://doi.org/10.5334/cstp.294

Heigl, F., D. Dörler, M. Cieslinski, M. Ernst, S. Grohmann, K. T. Grömer, J. Hatlauf, B. Heinisch, B. Konturek, I. Krisai-Greilhuber, J. Lanner, G. Neuwirth, C. Peer, J. Walcher & R. Zink 2025. Quality criteria for citizen science projects on Österreich forscht. Version 1.2. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.14845396

Heinisch, B. 2020. Comparison of co-created and collaborative approaches to citizen science adopted by the citizen linguistics project 'On everyone's mind and lips – German in Austria'. Proceedings of 5th Austrian Citizen Science Conference 2019 – PoS(ACSC2019) (Obergurgl, Austria, 26th–28th June 2019). https://doi.org/10.22323/1.366.0003

Hippi, K., H. Kuusinen, R. Marwedel & J. Vaattovaara 2024. Kanssatutkimusta työväenopistossa – yhdessä tutkimassa ja oppimassa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta, 15* (3). https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2024/kanssatutkimusta-tyovaenopistossa-yhdessa-tutkimassa-ja-oppimassa

Hippi, K., H. Lappalainen & P. Nuolijärvi 2020. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa hankkeena ja aineistona. Teoksessa K. Hippi, H. Lappalainen & P. Nuolijärvi (toim.) *Suomalaisten kielellistä elämää. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–50.

Hippi, K. & J. Vaattovaara 2025. Mitä nuoret ajattelevat kielten sekoittamisesta? Kielikäsitystutkimusta kansalaistieteen keinoin. Teoksessa K. Jänis & I. Salminen (toim.) *Kieli ja kirjallisuus muuttuvassa yhteiskunnassa*. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto, 69–98.

Irvine, J. 1989. When talk isn't cheap: language and political economy. *American Ethnologist, 16* (2), 248–267. http://www.jstor.org/stable/645001

Jaworski, A., N. Coupland & D. Galaziński 2004. *Metalanguage. Social and ideological perspectives*. Berlin: Mouton de Gryter.

Johnstone, B. 2016. Enregisterment: how linguistic items become linked with ways of speaking. *Lang Linguist Compass, 10,* 632–643. https://doi.org/10.1111/lnc3.12210

Kalaja, P., A. M. F. Barcelos & M. Aro 2018. Revisiting research on L2 learner beliefs: looking back and looking forward. Teoksessa P. Garrett & J. M. Cots (toim.) *The Routledge handbook of language awareness*. Routledge Handbooks in Linguistics. Abingdon, Oxon ja New York: Routledge, 222–237.

Karlsson, F. 2009. Puhe normien järjestelmänä. Teoksessa O. Aaltonen, R. Aulanko, A. Iivonen, A. Klippi & M. Vainio (toim.) *Puhuva ihminen. Puhetieteiden perusteet*. Helsinki: Otava, 68–75.

Koreinik, K., A. Mandel, M.-L. Pilvik, K. Praakli & V.-A. Vihman 2023. Outsourcing teenage language: a participatory approach for exploring speech and text messaging. *Linguistics Vanguard, 9* (4), 389–398. https://doi.org/10.1515/lingvan-2021-0152

Korhonen, T. 2010. Kielenoppijan autonomiasta kieliautonomiaan. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta, 1* (3). https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2010/kielenoppijan-autonomiasta-kieliautonomiaan

Kristiansen, T. 2020. Methods in language-attitudes research. Teoksessa J.-O. Östman & J. Verschueren (toim.) *Handbook of pragmatics online.* Amsterdam: John Benjamins, 3–38. https://doi.org/10.1075/hop.23.met5

Kulmala, M., S. Spišák, S. Venäläinen, M. Laiho, K. Hakala & T. Rättilä 2023. Mitä on kanssatutkimus? Teoksessa M. Kulmala, S. Spišák & S. Venäläinen (toim.) *Kanssatutkimus. Ihanteet ja käytännöt*. Tampere: Tampere University Press, 11–31.

Kuparinen, O. & J. Vaattovaara 2025. Murteesta ja identiteetistä 2020-luvulla. Piirrelähtöiseen itseraportointimenetelmään perustuva kyselytutkimuksen analyysi. *Virittäjä, 129* (1), 63–90. https://doi.org/10.23982/vir.148345

Kurki, T. 2018. Kielikäsitysten mosaiikki: havaintoja puhekielen näytteistä. *Sananjalka*, *60* (60), 71–95. https://doi.org/10.30673/sja.70049

Lambert, W., R. Hodson, R. Gardner & S. Fillenbaum 1960. Evaluational reactions to spoken languages. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 60*, 44–51. https://doi.org/10.1037/h0044430

Lehto, L.-M. 2018. *Korpusavusteinen diskurssianalyysi japaninsuomalaisten kielipuheesta.* Acta Universitatis Ouluensis. B, Humaniora. Oulu: Oulun yliopisto. https://oulurepo.oulu.fi/handle/10024/36297

Lehtonen, H. 2021. Kielitaitojen kirjo käyttöön, limittäiskieleilyä luokkaan. Teoksessa M. Ahlholm, I. Piippo & P. Portaankorva-Koivisto (toim.) *Koulun monet kielet. Plurilingualism in the school*. AFinLA-e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 2021 / n:o 13, 70–90. https://doi.org/10.30660/afinla.100292

Long, D. & D. R. Preston (toim.) 2002. *Handbook of perceptual dialectology vol II*. Amsterdam: John Benjamins.
Mielikäinen, A. & M. Palander 2014. *Miten suomalaiset puhuvat murteista?* Suomi 203. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Molek-Kozakowska, K. & P. Laihonen 2024. Fostering language awareness through citizen science: results and implications of a project with Polish teenagers doing language-related research. *Language Awareness*, *34* (2), 476–494. https://doi.org/10.1080/09658416.2024.2428184
Murremyytin murtajat 2024. *Lukiolaiset kanssatutkijoina: Kielitiede-TET osallistuvan tutkimuksen kokeiluna*. Jakso 39 (julkaistu 19.6.2024). Toimittajana J. Vaattovaara.
Niemelä, H. 2020. Piirretty suomen kieli. Piirustusmetodin käyttö kieli-ideologioiden tutkimuksessa. *Virittäjä, 124* (3), 380–411. https://doi.org/10.23982/vir.83300
Niedzielski, N. A. & D. R. Preston 2000. *Folk linguistics.* Trends in Linguistics. Studies and Monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter.
Nuolijärvi, P. 2010. Sosiolingvistin laboratorio ja yhteiskunnallinen vaikuttavuus. Teoksessa H. Lappalainen, M-L. Sorjonen & M. Vilkuna (toim.) *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 417–439.
Ojansuu, H. 1908. Kansa murrehavaintojen tekijänä. *Virittäjä, 12*, 9–13.
Piippo, I. 2012. *Viewing norms dialogically: an action-oriented approach to sociolinguistic metatheory.* Helsinki: Helsingin yliopisto.
Preston, D. R. 1996. Whaddayaknow? The modes of folk linguistic awareness. *Language awareness, 5*, 40–74.
Preston, D. R. 1999 (toim.). *Handbook of perceptual dialectology vol. 1*. Amsterdam: John Benjamins.
Preston, D. R. 2011. The power of language regard – discrimination, classification, comprehension, and production. *Dialectologia, Special issue, II,* 9–33.
Preston, D. R. 2013. The influence of regard on language variation and change. *Journal of Pragmatics, 52*, 93–104. https://doi.org/10.1016/j.pragma.2012.12.015
Preston, D. R. 2018. Folk linguistics and language awareness. Teoksessa J. M. Cots & P. Garrett (toim.) *The Routledge handbook of language awareness*. Routledge Handbooks in Linguistics. Abingdon, Oxon ja New York: Routledge, 375–386.
Purschke, C. 2021. Crowdscapes. Participatory research and the collaborative (re)construction of linguistic landscapes with Lingscap. Special issue: using smartphones to collect data for linguistic research. *Linguistic Vanguard, 7* (s1), 1–12. https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.1515/lingvan-2019-0032
Rymes, B. & A. R. Leone 2014. Citizen sociolinguistics: a new media methodology for understanding language and social life. *Working Papers in Educational Linguistics, 29* (2), 25–43. https://doi.org/10.13140/2.1.3284.9605
Rättilä, T., P. Eriksson, C. Bettin & P. Honkatukia 2023. Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena. Teoksessa M. Kulmala, S. Spišák & S. Venäläinen (toim.) *Kanssatutkimus. Ihanteet ja käytännöt*. Tampere: Tampere University Press, 47–69.
Saviniemi, M. 2015.*"On noloa, jos ammattilaiset tekevät tökeröitä kielioppivirheitä." Toimitushenkilökunnan kielenhuoltotiedot, -käytännöt ja -diskurssit*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 127. Oulu: Oulun yliopisto. https://urn.fi/URN:ISBN:9789526207773
Silverstein, M. 2003. Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. *Language and Communication, 23*, 193–229. https://doi.org/10.1016/S0271-5309(03)00013-2

Soukup, B., E. Pustka, L. Krammer & S. Seereiner 2023. Citizen science goes Sprachwissenschaft. *Wiener Linguistische Gazette, 94*, 127–155.

Svendsen, B. A. 2018. The dynamics of citizen sociolinguistics. *Journal of Sociolinguistics, 22* (2), 137–160. https://doi.org/10.1111/josl.12276

Svendsen, B. A. & S. Goodchild 2024. Citizen (socio)linguistics: what we can learn from engaging (young) people in language research. Teoksessa B. Svendsen & R. Jonsson (toim.) *The Routledge handbook of language and youth culture.* Abingdon, Oxon ja New York: Routledge, 407–420.

Szabó, G., N. Fazakas, Z. Kocsis, F. Krizsai & F. Vargha 2025. Researching dialects with high school students: a citizen science approach. *Linguistics Vanguard*, *aop*. https://doi.org/10.1515/lingvan-2024-0189

Tauginienė, L., P. Hummer, A. Albert, A. Cigarini & K. Vohland 2021. Ethical challenges and dynamic informed consent. Teoksessa K. Vohland, A. Land-Zandstra, L. Ceccaroni, R. Lemmens, M. Ponti, R. Samson & K. Wagenknecht (toim.) *The science of citizen science*. Cham: Springer, 397–416. https://doi.org/10.1007/978-3-030-58278-4_20

Vaattovaara, J. 2009. *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vaattovaara, J. 2023. Kieli sosiaalisena ilmiönä. Kielenkäyttäjän näkökulman merkityksestä. Teoksessa L. Kanto, M. Toivola, A. Martikainen, I. Savolainen & E. Vastamäki (toim.) *Kieli elämän eri vaiheissa – näkökulmia kielen moninaisuuteen*. Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistys ry:n julkaisuja 55. Helsinki: Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistys ry., 60–74.

Vaattovaara, J. & T. Syrjä 2020. Tutkiva käytäntö tieteidenvälisessä oppimisympäristössä. Tapaustutkimus näyttelijäntaiteen ja suomen opiskelijoiden kielitietoisuuden ja asiantuntijuuden kasvun kokemuksista. Teoksessa H. Paulasto & S. Pöyhönen (toim.) *Kieli ja taide – soveltavan kielentutkimuksen ja taiteen risteämiä. Language and the arts – creative inquiry in applied linguistics*. AFinLA-e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia n:o 74. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 57–83. https://doi.org/10.30660/afinla.84540

Woolard, K. & B. Schieffelin 1994. Language ideology. *Annual Review of Anthropology, 23*, 55–82. https://doi.org/10.1146/annurev.an.23.100194.000415

Liite

Litterointikäytänteet

.	laskeva intonaatio
,	tasainen intonaatio
?	nouseva intonaatio
((nauraa))	nauru, kehollinen toiminta tai muut litteroijan kommentit relevantein osin
[	päällekkäispuhunnan alku
(--)	sana tai sanoja, joista ei ole saatu selvää
--	poistettu katkelma
toise-	kesken jäänyt sana